

effecten hebben gesorteerd op een afnemende behoefte van mensen om toch een deel van hun vermogen te beleggen in huishoudelijke goederen. Of deze ontwikkelingen nu daadwerkelijk causaal zijn gelieerd en hoe de lijnen van oorzaak en gevolg dan lopen, daarover is de auteur minder duidelijk. Het is immers maar de vraag of consumenten goederen altijd taxeerden als beleggingsinstrument, of de hen omringende wereld van goederen enkel economisch-rationeel gebruikten. Nijboer is zich er evenwel van bewust het fatsoeneringsproces ook sociocultureel te duiden. Daarvoor worden wars van enige kritische strengheid in snel tempo citaten uit diverse periodes en contexten bijeen gesprokkeld. Verwarrend is bovendien dat hij hier debatten opzoekt die meer vertellen over de morele ambiguïteit van krediet en de daaraan verbonden 'economy of obligation'. Het zo typerende netwerk van sociale relaties, steunend op vertrouwen en gebalanceerde reciprociteit, kan misschien wel veel vroegmoderne handelsbetrekkingen verklaren, maar lijkt ongeschikt om consumptiemotieven en preferenties an sich te duiden. Bovendien was in de zeventiende eeuw een dergelijke onderhandelingscultuur al lang in gebruik, zodat een verklaring van het fatsoeneringsproces vanuit een overgang van een 'ercultuur naar een contractualistische cultuur' (p. 119) wel zeer overtrokken aandoet.

Harm Nijboer heeft ervoor gekozen op de wetenschappelijke barricades te springen, wat hem lof, maar waarschijnlijk nog meer tegenwerpingen zal opleveren. Het is in dit opzicht jammer dat hij zijn terechte cliometrische kritiek helemaal laat ondersneeuwen door een opgeblazen verklaringsmodel. Kwantitatieve en kwalitatieve analyses moeten elkaar inderdaad aanvullen, maar voor dit laatste aspect had hij misschien beter de verdiensten van het vroegere boedelonderzoek wat meer serieus kunnen nemen.

Ilja Van Damme

Centrum voor Stadsgeschiedenis, Universiteit Antwerpen

Danielle van den Heuvel, *Women & Entrepreneurship. Female traders in the Northern Netherlands, c. 1580-1815* (Amsterdam: Aksant, 2007) 334 p.
ISBN 978 90 5260 277 6.

Dit is een belangrijk boek. Het wil niets meer en niets minder dan nagaan wat nu precies de rol van handelsvrouwen was in de Republiek. Dit proefschrift van Danielle van den Heuvel wil daarenboven ook de factoren onderzoeken, die de commerciële activiteiten van vrouwen hebben gestructureerd en bepaald. Opnieuw een uitdagende vraag, gestoeld – zo blijkt al onmiddellijk uit de eerste pagina's – op de veronderstelling dat 'the Dutch miracle' toch voor een deel volgde uit een hogere arbeidsparticipatie van vrouwen dan elders in Europa. Immers, volgens recente debatten zijn 'high rates of female labour participation and economic growth [...] often connected' (p. 18). Deze veronderstelling deelt het boek met het achterliggende onderzoeksprogramma dat binnen het IISG Amsterdam diverse jonge onderzoekers de kans geeft om onze kennis bij te spijkeren rond het belang en de evolutie van werkende vrouwen in het vroegmoderne Nederland (zie hiervoor meer uitgebreid <http://www.iisg.nl/research/womenswork.php>). De plaatsing van de auteur binnen deze onderzoekscontext verklaart ook onmiddellijk haar keuzes. *Women & Entrepreneurship* wil een lange periode bestuderen voor verschillende stedelijke (Amsterdam, Leiden en 's-Hertogenbosch)

én rurale gebieden (Graft, De Zijpe en Winkel). Bovendien wordt daarbij specifiek ingezoomd op ‘vrouwen in de handel’ in de meest brede betekenis van het woord, gaande van straatverkoopsters en vrouwen op de markt (hoofdstuk 3) over winkeliersters (hoofdstuk 4) tot zelfs vrouwen die participeerden in groothandel en financiewezen (hoofdstuk 6). Gebruikte bronnen zijn hoofdzakelijk kwantitatief (zoals belastinglijsten en volkstellingen), aangevuld met een caleidoscoop aan kwalitatieve bronnen (rechtsdocumenten, reisverslagen, moralistische traktaten, enzovoort). Een en ander heeft als gevolg dat uiteenlopende culturele, sociale en economische aspecten in hoog tempo de revue passeren. Soms te snel: vooral hoofdstuk een kreunt onder de ambities om zowel beeldvorming van vrouwen, hun toegang tot opleiding en training en hun juridische positie in verband te brengen met de economische mogelijkheden van vrouwen op commercieel gebied. Elk van die deelaspecten had wellicht een meer diepgaand deelonderzoek verdiend, want nu geeft die overvloed aan inzichten op nog geen vijftig pagina's een onverzadigd gevoel. De auteur gebruikt hier noodgedwongen inzichten van andere onderzoekers, zodat het geheel uiteindelijk leest als één uitgesponnen proloog.

Niettemin blinkt Danielle van den Heuvel uit in frisse analysekracht en helder redeneervermogen. Wellicht is de auteur op haar best wanneer ze ‘gevestigde’ stellingen uit de bestaande literatuur te lijf gaat, gewapend met nieuwe data, knappe argumentaties en verrassende interpretaties. Illustratief is bijvoorbeeld hoofdstuk vijf waarin de invloed van consumptieveranderingen en productspecialisaties wordt verbonden aan veranderende posities van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt. Vaak wordt op dit vlak beweerd dat consumptieontwikkelingen hebben geleid tot een segmentering van de markt waarbij vrouwen zich wierpen op de verkoop van ‘vrouwelijke’ producten (zoals kant of thee) en mannen op de verkoop van ‘mannelijke’ items (zoals koffie en tabak) (p. 180-181). Die gendergerelateerde voorkeuren gaan wel ten dele op, maar moeten volgens van den Heuvel toch gecorrigeerd worden volgens de aard van de vraag, en de rijkdom en huwelijkse staat van de verkoopster in kwestie (p. 221-222 en 269-271). In passages als deze weet *Women & Entrepreneurship* voortdurend uit te dagen en stemmen tal van overzichtelijke tabellen en empirisch, onderbouwde conclusies – verwoord in verzorgd, zakelijk Engels – tot herlezing van oudere wijsheden. En ook in passages als deze overstijgt Danielle van den Heuvel het bekende euvel dat zogenaamde ‘nieuwe gender-geschiedenis’ achteraf toch weer ‘oude vrouwengeschiedenis’ blijkt te zijn.

Inderdaad, vrouwengeschiedenis zal pas haar etiket van ‘geschiedenis van, voor en door vrouwen’ achter zich laten wanneer wordt ingezoomd op bredere vraagstellingen die ‘toevallig’ ook gender-verschillen aan de oppervlakte brengen. In dat opzicht staat de spanningsboog van het besproken boek niet altijd even strak: de historiografische veronachtzaming van de rol van vrouwen brengt haar soms tot al te evidente conclusies (bijvoorbeeld dat instituties zoals gilden direct of indirect vrouwen discrimineerden. De vraag is niet of ze dit deden, maar wat dit ons kan leren over de perceptie van arbeid in het algemeen en over de verdeling van vrouwen- en mannenwerk in het bijzonder). Elders worden de ‘echt’ grote debatten pas veel te laat en te kort weer opgerakeld. Zo ‘vergeet’ de auteur om de in het begin van het boek geponeerde causaliteit tussen economische groei en vrouwenparticipatie continu te behandelen. Pas helemaal op het einde wordt geconcludeerd: ‘The Dutch Golden Age was thus not the Golden Age of female entrepreneurship; that arose approximately a century later’ (p. 277). Dus tijdens de ‘crisisjaren’ van de achttiende-eeuwse Republiek lag de participatie

van vrouwen gevoelig hoger dan een eeuw voordien: voorwaar een opzienbarende vaststelling die zeker meer plaats had verdiend. Verder moet ook nog blijken of die ‘mirakeconomie’ van het vroegmoderne Nederland betreffende vrouwenparticipatie echt meer ‘modern’ was dan pakweg Engeland, Frankrijk of het latere België. Daarvoor is het internationaal comparatieve deel uiteindelijk te weinig uitgewerkt in heel het boek – wat de auteur overigens ruiterlijk toegeeft (p. 275-276).

Dergelijke kanttekeningen mogen de geïnteresseerde lezer echter niet afschrikken om *Women & Entrepreneurship* snel in huis te halen. Het is een uitstekend werk, met een belangrijk onderwerp, vol interessante bevindingen. Danielle van den Heuvel is een onderzoeker om in de gaten te houden, wat al bleek uit tal van wetenschappelijke onderscheidingen die haar te beurt vielen.

Ilja Van Damme

Centrum voor Stadsgeschiedenis, Universiteit Antwerpen

Jelle Haemers, *De Gentse Opstand (1449-1453). De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijk kapitaal* (Kortrijk-Heule: U.G.A., 2004) 503 p.
ISBN 90 6768 629 8.

Met zijn studie over de Gentse Opstand (1449-1453) zet de jonge historicus Jelle Haemers een stevig verankerde onderzoekstraditie aan de Gentse universiteit voort. Verschillende Gentse historici verdienden in het verleden hun strepen met de studie van opstanden. Uit de inleiding van zijn boek blijkt dat de auteur daar de vruchten van heeft kunnen plukken. Toch profileert hij zich duidelijk door op de niches binnen het bestaande onderzoek te wijzen. De opmerkelijkste lacune is volgens hem de geringe aandacht voor de rol van de stedelijke middengroepen. Daarmee sluit de auteur aan bij een relatief nieuwe trend in de sociale geschiedenis, die een belangrijke rol toekent aan deze groepen. Het boek ontpopt zich daardoor tot een intelligente combinatie van politieke en sociale geschiedenis.

Na een inleidend hoofdstuk met de probleemstelling, volgen twee lange hoofdstukken met achtergrondinformatie. Eerst wordt aan de hand van een sociaaleconomisch verklaringsmodel de politiek-institutionele geschiedenis van het vijftiende-eeuwse Gent uit de doeken gedaan. De ongunstige economische situatie van de veertiende eeuw had immers tot sociale onrust geleid, die een ingrijpende politiek-institutionele verschuiving veroorzaakte. In de praktijk kwam dit neer op een grotere inspraak van de ambachten. De oude stedelijke elite bleef echter het sociale en politieke landschap domineren waardoor middengroepen en proletariaat steeds meer gefrustreerd raakten. Deze sluimerende breuklijn werd nog versterkt toen de ambachten vanaf de vijftiende eeuw de vruchten plukten van de heroriëntering van de Gentse economie waardoor hun aspiraties verhoogd werden.

In het derde hoofdstuk schetst Haemers het debat rond het staatsvormingsproces. Hier baseert de auteur zich op de bestaande literatuur over dit onderwerp. Hij volgt de traditie van de ‘Gentse historische school’ en betoogt dat de invloed van de Bourgondische staat enorm toenam gedurende de vijftiende eeuw. Pas na 150 inleidende bladzijden komt de lezer meer te weten over de aanleiding tot de Gentse Opstand. De verkiezing van een nieuwe schepenvank in augustus 1449 blijkt aan de basis te liggen van het hele gebeuren. De hertog van Bourgondië stuitte toen op verzet, omdat hij de